Askø

I nordvestkuling og tiltagende regntykning går vi sydpå fra Fejø havn over Lindholms Dyb til Askø, hvor vi ved middagstid ankrer op ud for landingsbroen i læ af sydøstpynten. Rundt om os ligger en mængde ålefiskere, som er søgt herind for vejret, og slingrer for stramme kættinger. Fra stedet, som hedder „Konemade Hage", spadserer vi ad vejen op mod nordvesthjørnet „Sundsbro", hvor vejen drejer mod øst til Askø by.

Et mere trøstesløst land kan man vanskeligt forestille sig, som det ligger her med de flade marker under efterårsvejrets rusk. Det stormer og piskregner ustandseligt, vejene er som muddergrøfter, og vi må bestandig slæbe cyklerne efter os. Vi er næsten øjeblikkelig blevet gennemblødte.

Vort første mål er læreren i Askø by, hos hvem vi kom ind og blev bænkede. Jeg søger altid først til lærerne, når jeg vil vide besked om forholdene på et sted, og jeg er overordentlig sjældent gået skuffet bort. Ingen er som de i kontakt med befolkningen.

Askø, som er 506,8 tdr. land og har 187 indbyggere, danner sammen med Lilleø (156,2 tdr. land) med 45 indbyggere sit eget kirkesogn – vel nok et af de mindste i landet. Med Lilleø, som ligger omtrent en kilometer nord for den, er den sammenhængende ved et flak, „Grunden", over hvilket der ved dagligt vande står en fod vand. Over flakket i hele dets længde er der for få år siden bygget en dæmning eller bro af nedrammede pæle med stenfyld imellem, over hvilken færdselen mellem øerne foregår. Askø har i første halvdel af forrige århundrede lagt omtrent en tredjedel til sin vækst, idet den store bugt „Kirkevigen", der sydfra skar sig ind mellem Østerhoved og Konemade Hage og nåede helt op til byen på nordsiden, dengang blev afspærret fra havet ved en kilometerlang dæmning på flere meters højde. Dette store foretagende, fortæller læreren, var én enkelt af beboerne mand for; men som så mange andre foregangsmænd gik det ham ilde, han satte hele sin formue over styr derved og endte i nød og elendighed på fattiggården. Det inddæmmede areal, som er 60 tdr. land, ligger endnu bestandigt hen som en sumpet og lagunefyldt vejle og kan, endda kun delvis, blot anvendes til græsning. Men den mægtige, solide kampestensdæmning står endnu som et monument over manden, der opførte den.

Om det andet store foretagende, dæmningen til Lilleø, fortælles der, at den i det sidste par år er kommet i en så ynkelig forfatning, at man knap kan færdes til fods over den. Som illustration til dens tilstand kan følgende historie tjene:

På Askø er hjemmehørende en stor, gammel orne, som i embeds medfør flere gange havde været på Lilleø. Han kom altid dertil på samme måde som andre godtfolk, til fods over broen. Men i fjor gjorde han vrøvl, da han så den tilstand, som denne var kommet i, siden han sidst befór den. Længe stod han tvivlrådig og stred med sig selv, ånden og kødet rasede mod hinanden. Men til sidst sejrede lidenskaberne, og med et højt vræl styrtede han sig i bølgerne og svømmede over til Lilleø – ligesom Leander til Hero! Men han ankom til målet stolt og fnysende og i levende vægt.

Blandt øens femogtredive beboelsessteder er kun to gårde på over 40 tdr. land, og der finder det usædvanlige forhold sted, at henimod et dusin af dens familier lever af professionelt fiskeri – forbavsende mange sammenlignet med de allerfleste andre af vore småøer, hvor der så godt som ingen virkelige fiskere findes mere. I nogen grad er dette vel en følge af, at jorden kun er middelgod

og langtfra så frugtbar som f. eks. på Fejø eller Femø. Fiskernes speciale er at tage ål ved blus på fladvandene omkring øen.
Askøs beboere har ry for at være lidt træge folk, langsomme i vendingen og meget lidt fremskredne. De går for at være „sære“ og indlader sig nødigt med fremmede. Fæster man lid til dette, vil det overraske samtidig at høre, at til de egenskaber, som de er berømte for fra gammel tid, hører også, at de

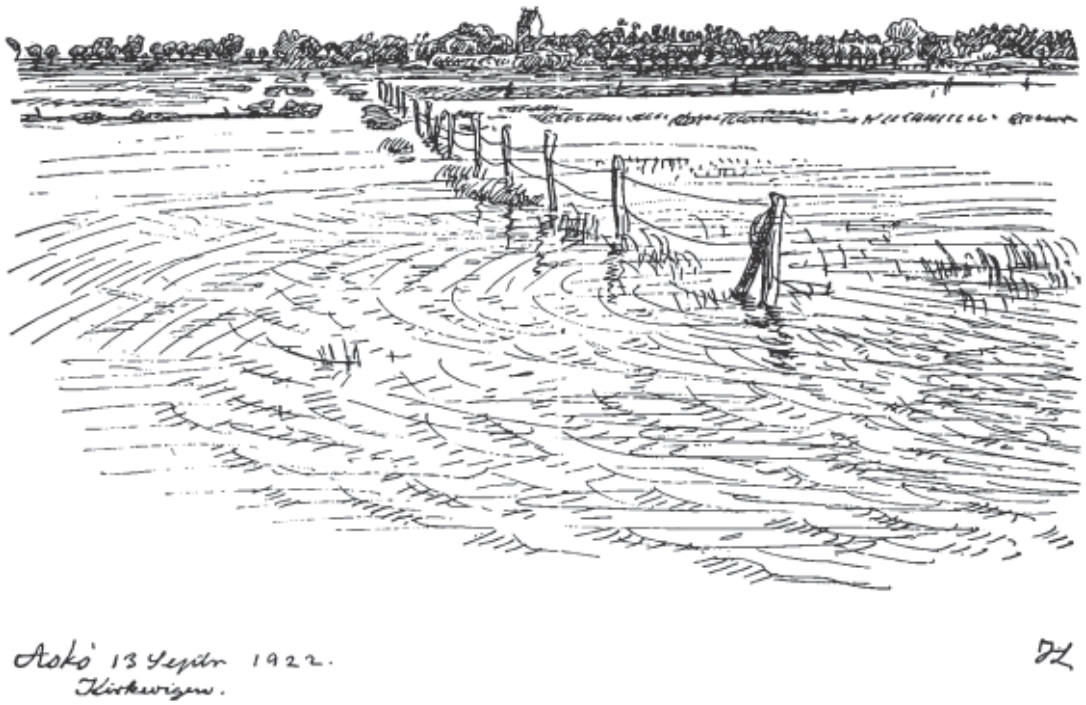

er hårde halse, påståelige og stridbare, ofte uvorne, og tillige utrolig hårdføre som søfolk. Eksempelvis skal fortælles en episode, som hændte for mange år siden:
En stor dæksbåd med tre mand fra Askø strandede en vinternat på kysten ud for Bandholm. Det var i december måned og en pålandsstorm, der sendte sørøgen højt op over land, og samtidig hård frost og hvirvlende snefog. Det var umuligt under disse forhold at komme folkene til hjælp inde fra land, alene brændingen udelukkede ethvert forsøg.
Folkene i båden holdt ud, mens søen bestandig stod over takkel og tov og vandet frøs til is, hvor det ramte. Efter seksogtredive timers forløb var de endnu alle tre levende. Men så begyndte det at ta' på dem. – Da vejret endelig løjede så meget, at bandholmerne kom derud, var to af dem just døde. De var frosset ihjel.
Den tredje klarede sig og lever endnu, som en ældre mand; det er lærerens svigerfar.
Se på Askøs beliggenhed på kortet – *lun* ikke sandt? Der kan næsten tales om en *idyl* på landkortet her!
Man kan se sig til en del på et landkort, og på et strejftog som vort kan man supplere sin viden en del, og også få sine begreber omkalfatrede. Men man måtte leve *ensom* i *årevis* sammen med beboerne på hver eneste ø for at få fuld besked om deres karakter og deres kår. Vi, som kun kommer nogle dage, måske kun nogle timer til hvert sted, vi *oplever* intet dér. Vi ser og hører kun i enkelte, hastige glimt.

På mere end én måde er havet en slem nabo. I 1852 og navnlig den 2. januar 1855 oversvømmede det næsten hele øen, og en ny stormflod i 1858 var så voldsom, at den „formelig delte Øen i trende Dele“ skriver P. Rhode. Stumperne blev vel igen samlede, men jordbunden var længe øde og uduelig efter saltfloden. I 1872, den 13.–14. november, stod størstedelen af øen igen under vand. I årevis efter hver af disse katastrofer sporedes saltets virkninger på jorderne.
Ifølge et gammelt sagn skal aldrig noget skib strande på Askø. Ikke engang *det* under havet indbyggerne. Kan det i denne forbindelse undre nogen af deres landsmænd, at disse folk er blevet berygtede for nærighed? Men det skal i denne forbindelse også nævnes, hvad P. Rhode siger om befolkningen, at det sidste fattiglem på Askø døde 1811, og siden skal ingen have fået offentlig understøttelse, når undtages en sølle degn, som havde tretten børn og altså nok kunne trænge til et supplement til gagen.
Læreren viser os sine marker. Han er på vej til at tilføre øen en ny indtægtskilde, der for det første er blevet et anseligt tillæg til hans egen fortjeneste, men også til de bønders indtægt, som allerede er begyndt at efterligne ham. Han dyrker asier i stor stil! Til at begynde med beplantede han

340
"...én tønde land og solgte det første års høst for 3.000 kr. Siden er han blevet endnu snedigere: nu skraber han frøkornene ud og sælger disse for sig til såning og skallerne for sig til syltning – i modsætning til de fleste gartnere, der kaster skallerne bort. Disse alene gav ham sidste år 1500 kr.

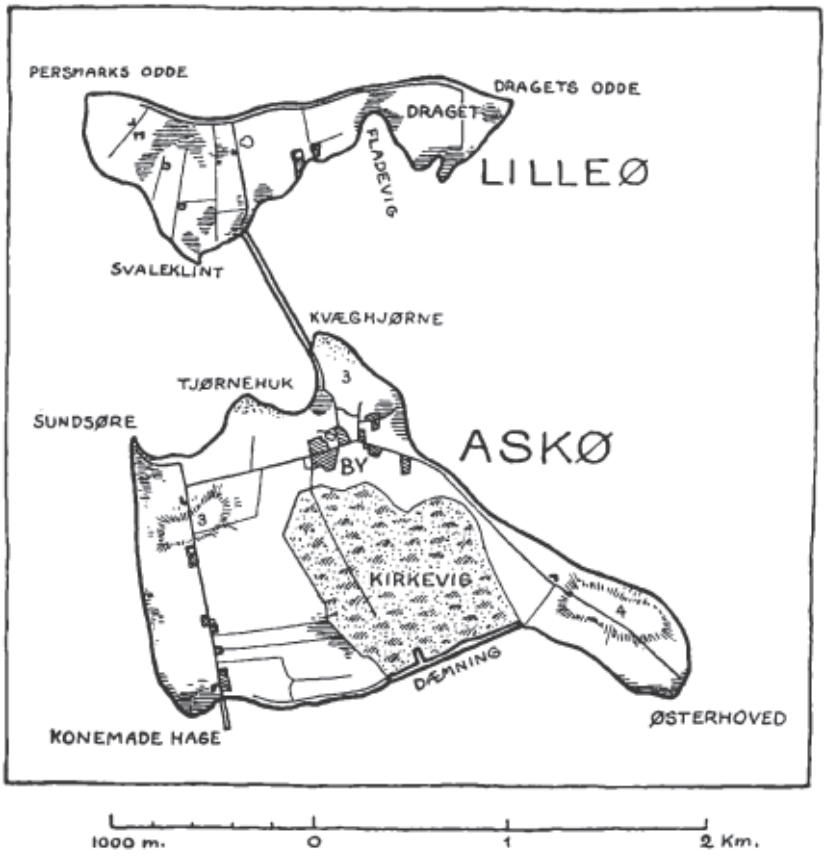

På det punkt må vi håbe, at hans landsmænd ikke er for træge til at følge ham. Læreren fortæller, at øens østligste, lange odde "Østerhoved" er meget kalkholdig i grunden og at de uden for denne

liggende store grupper af kampesten bærer det mærkelige navn "Skægtorn", en betegnelse, som åbenbart i tidens løb er blevet forvansket. Øens nordligste punkt kaldes af beboerne "Kvæghjørnet", fordi man i gamle dage drev kreaturerne herud, før de indskibedes til Lilleø, som dengang mest brugtes til græsning. Og han gav os følgende oplysninger om øens dyreliv, som vi senere selv supplerede: Her findes en mågekoloni på 4–5000 individer. Beboerne driver stor jagt på knortegæs; denne foregår fra jægerlyer, de såkaldte "batterier", foran hvilke der er udlagt lokkegæs på vandet, eller fra skydepram. Desuden er her om vinteren og efteråret et betydeligt svanetræk. En enkelt mand har i fjor på et par timer skudt 16 (seksten) svaner på isen fra opbyggede ishuse nær vågerne! En lille ting til eftertanke for dem, der laver jagtlov her til lands."

341

Medens øen hverken har rovdyr, harer eller muldvarpe, findes her derimod en mængde rotter og mus. Enkelte agerhøns er her endnu. Medens både hugorm og stålorm mangler, er den grønne frø almindelig, og klokkefrøen findes i to mergelgrave. Selv så og hørte vi den grønbrogede tudse i byens gadekær.[59]

Vi går gennem byen hen til dens lille kirke, en gotisk murstensbygning med tilbygget, sengotisk tårn. Den er ganske ypperlig i stilen, udvendig et henrivende lille bygningsværk lige til dets mindste detaljer; især gælder dette de bedst bevarede dele, tårnet og koret. Begge disse bærer endnu den gamle tækning med „munke og nonner“, forvitrede gennem hundreder af år, i de skønneste farver.[59] Våbenhuset, som tidligere har været af bindingsværk, er nu desværre erstattet med et grimt monstrum af røde mursten, forsynet med typiske staldvinduer med jernsprosser og en indgangsdør med tremmer som til en retirade. En unødvendig grim tagrende er anbragt under tagskægget og vansirer yderligere den lille bygning.[61]

Kirkegården er et vidunder. Tjørne, større og pragtfuldere end jeg nogensinde før har set, gror inden for stendiget hele vejen rundt og indhegner stedet, eller de vokser inde mellem gravenes tuer. Udsynet mellem de mægtige tjørnestammer over de flade marker i det af regnen drivende landskab og ud mod havet er herligt. En højtidsfuldere „dødens have“ har jeg vist aldrig betrådt, der er noget af „vi'et“s stemning over den, et helligt steds ro og fred. Folk, der har en sådan kirkegård, må kunne lade sig jorde med fuld fortrøstning til det hinsidige.[60]

Det beskedne rum inde i kirken står i skønhed ikke mål med dens ydre. Dens lille altertavle eller rettere alterskab er en seværdighed; det er et trefløjet træskærerarbejde fra katolsk tid, midterfeltet bærer en bisp i ornat, sandsynligvis Sct. Nicolaus, søfolkenes skytshelgen. Sidefløjene rummer figurer, som vistnok forestiller apostlene. Det er et mindre godt træskærerarbejde og er desværre i den seneste tid blevet malet op, ved hvilken lejlighed figurernes baggrund er blevet „ådret“ som egetræ! Om alterskabet går det sagn, at det oprindelig er stjålet af femøboerne fra et skib, og senere af askøboerne stjålet fra Femø kirke og ført herhen. Det må være stærkt beundret!

Om kirkens alder har jeg ikke kunnet få nøjagtig besked. Men den er altså yngre end Fejø kirke, til hvilken beboerne søgte, inden denne blev opført.

Går man ad dæmningen langs „Kirkevigen“s sydside, ser man mod nord ud over et landskab, som på en mørk og regntung efterårsdag som denne griber én om hjertet ved sin skønhed og alvor. Det er den store, søfyldte vejle som netop nu oven på den våde sommer må gøre mere indtryk af uberørt natur end nogen sinde, siden dæmningen har inddiget den. Den store flade, som

er omtrent en kvadratkilometer og når fra sydkysten omtrent helt op til kirken, er nu for størstedelen under vand og et enestående terræn for en mængde svømme- og vadefugle. Og vi fik dem at se i tusindvis; de lettede i tættere og tættere skarer, efterhånden som vi skred ind på dæmningen. Hundredvis af krikænder, den ene flok efter den anden, flyver op fra de blanke søer; de bliver til store skyer, slutter sig sammen, deler sig atter, til de på ny med deres underlige lyse skræp kaster sig på vandet længere borte. Et par store flokke af gråænder jager forbi, seks spidsænder og en enlig pibeand. En hjejles tungsindige fløjten høres – ak, hvor sjælden en fugl nu! Tusindvis af viber ses i flok over vandet og inde over de våde agre eller stående ude

343
i det lave vand. Et par musvåger kredser over den østlige del af inddæmningen, og tre hejrer kommer højt skrålende trækkende nordfra over vejlen og fortsætter ud over havet. Enkelte bekkasiner og nogle engpibere rejser vi på vor vej, og tre svaleklirer kommer jagende i vild flugt hen over vore hoveder og strør deres lyse fløjtetoner i luften efter sig: div–div–div–dyvit!
En engpiber, som er fløjet mod en telefontråd og faldet ned på vejen, sidder stille og kigger fortumlet på mig. Efter at jeg har tørret mudderet af den, kommer den til hægterne igen og flyver videre.
Fra vejlen går jeg norden om øen og hjem. Hvor landet heroppe er sørgeligt på en dag som denne! Vejene er opblødte og ligner bækkeløb, hist og her med mudderøer ragende op. Ikke en tør trævl har jeg på kroppen, og benene er til knæene tunge af brunt ælte. Regnen pisker, og stormen slår i poplerne langs de øde marker. Ikke en sangfugl høres eller ses, de få, der findes endnu, er i læ bag bøndernes gårde, bag hegn og hæs. Efterårets svøbe går over landet; dette er septembers *andet* ansigt, det hårde, ubarmhjertige grå. Alt er som uddødt, kun vejret går som en dommedag i tunge drøn over marker og boliger.

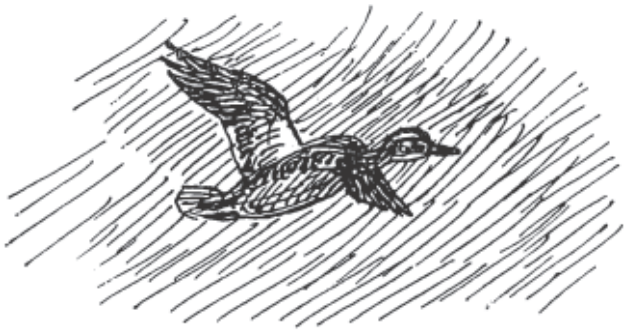

Et gammelt ord på stedet lyder således: „Man får jo sige, hvad man kan hitte på," sa'e præsten på Askø; han skulle præke! – Og øen har i al fald *tidligere* haft en serie præster, der nok har kunnet skabe ordsprog om sig og blive „tegn i menigheden". P. Rhodes ganske kortfattede fremstilling af deres historie var nok værd at supplere; hvilket vidunderligt materiale ligger der ikke næsten urørt her! Hør blot følgende prøver:
Hr. Carsten Dreier, (præst på øen 1714–31), var lige så stor, som hans degn var lille og spinkel, og han plejede at tage degnen på nakken, når de i en drønnert gik hjem om natten fra bøndergilderne, for at degnen kunne udpege for den kortsynede præst (!) de reneste steder at træde på. – Siden blev de uvenner i en sådan grad, at degnen måtte flygte til Fejø, hvor han blev, lige til hr. Dreier var død, trods biskoppens og provstens befalinger om at vende tilbage – så bange var han for præstens store næver!

344
Hr. Niels Guldberg afskediges i 1750 på grund af, at han „øvede mange grove laster". Da hans efterfølger, hr. Stub, blev indsat og skulle præke første gang, tiltrodsede Guldberg sig adgang til prædikestolen samtidig med ham for ligeledes at tale til menigheden. For at skille deres trætte gik provsten også derop, og nu stod de alle tre deroppe og galede i munden på hinanden, indtil endelig hr. Guldberg fortrak. – Når man ser den lille spinkle prædikestol, undres man over, at den ikke er sunket i grus under al denne ærværdighed.

Præsten Rasmus Værn kaldtes hertil den 27. august 1784 efter først at have været skibspræst på en kinafarer. Fra sin rejse medbragte han en gammel matros, som siden boede hos ham. Han var en så udpræget kvindehader, at intet kvindefolk i hans tid nogen sinde fik lov til at sætte sine ben i præstegården. Han og matrosen boede der ensomt og sov bestandigt i hver sin hængekøje!
Hvad man måske ellers kan bebrejde disse tre præster — kedelige har de ikke været!
Enkelte af dem har på forskellig vis sat præg på befolkningen; således hr. Jens Pedersen Mule, som var præst her fra 1676–96. Han efterlod sig to døtre, Maren og Judith, som giftede sig med hver sin gårdmand på øen. Den første fik seks, den anden fjorten børn. Da alle askøboerne er i indbyrdes slægtskab og hr. Mule påstod, at han var adelig, er altså således (!) siger Rhode, alle askøboerne af adelig herkomst.
Langt mindre idyllisk end disse historier er det supplement, der i den nyeste tid er føjet til øens præstehistorie. „Askø-præsten" huskes endnu af de fleste som den, der ved bøn og påkaldelse søgte at kurere sin datters og hendes legekammerats farlige brandsår og ikke tillod lægen at komme ind til de små, før rettens folk skred ind.
Men detaljerne i hele denne ækle sag skal jeg springe over.
For to hundrede år siden skrev degnen Niels Andersen ved sin afrejse fra øen (1721) følgende kvad til dens beboere:

Far, Askø! Farvel!
Jeg kjedes nu længer at være Din Træl;
Nu vil Du dog slippe Din Fange engang,
Som her var omringet af Havenes Vand.
I ti Aar saa haver jeg tjent Dig med Skjel
– det mindes Du vel!

Far, Chor, o Farvel!
I Dig jeg saa ofte har qvæget min Sjel,
Naar jeg havde bedet og sjunget: „Vi troe",
I Kirken da stod næppe mere end To;
I Bønnen jeg „Kyrie" raabte paa Stand
– Der kom ei en Mand!

345

Far, Præst, o Farvel!
Det var Dig bestandig i Kjødet en Pæl,
At Kaldets Indtægter ei bedre forslaaer,
Hvad Uld kan der klippes af klippede Faar?
Apostlenes Antal de Bymænd just har –
Naar Judas med var.

Far, Gaardmænd, Farvel!
Og havde I noget, beholdt I det selv.
Jeg derfor nu gierne kan flytte mig bort;

Min Indkomst var lille – kom dog ei tilkort.
Som Job er jeg fattig, som Job gaar jeg hen:
Gud være min Ven!

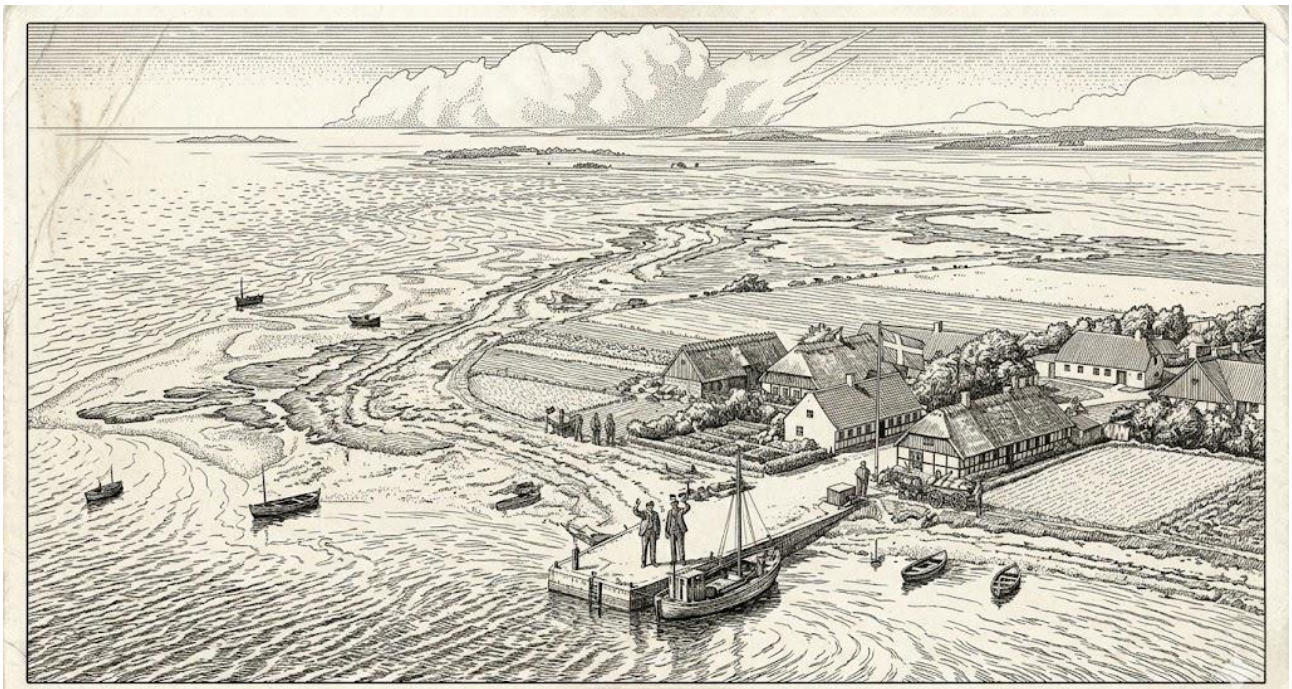

ASKØ. MED ACTON FRIIS OG J.L. FRA LUFTEN, SAMT LANDSKABET, 1922.